

РІЗНОАСПЕКТНЕ ОБГРУНТУВАННЯ
СУТНОСТІ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ

У статті подається різноаспектне обґрунтування сутності образного мовлення.

Ключові слова: образне мовлення, художній образ, словесний образ, образ літературного героя.

В статтє рассматриваются разноаспектные обоснования сути образной речи.

Ключевые слова: образная речь, художественный образ, словесный образ, образ литературного героя.

The article deals with the essence of figurative speech.

Key words: figurative speech, artistic image, verbal image, image of the literary hero.

Дослідження категорії образності в різноплановому контексті передбачає усвідомлення та розуміння образності і як естетичної категорії. Як свого часу відзначав В.В.Виноградов, «Складне і функціонально різнобічне питання про образність художнього мовлення або поетичної мови. Воно в усякому разі не зводиться до проблеми переносного вживання слів, висловів, до проблеми тропів, метафор і порівнянь. Воно належить до центральних питань естетики художнього слова» [1:111]. Іншими словами, образність є особливою формою естетичного освоєння світу. Це поняття входить і до категоріального апарату естетики. Практичне значення використання терміна «образність» як естетичної категорії, на нашу думку, полягає в тому, що вона, концентруючи увагу на продуктивній стороні художнього відображення, дозволяє дослідникам, орієнтуючись на специфічні риси художнього образу, мати критерії адекватності сприйняття творів мистецтва.

Філософією й соціологією, психологією й етикою, естетикою й мистецтвознавством сьогодні визнано, що естетичні відчуття – це найвищий ступінь чуттєвого розвитку, бо естетична реакція зорієнтована не на будь-які об'єкти і відношення, а лише на досконалі, гармонійні. Проблему естетичного у мові на різних її рівнях розглядали багато вчених (Ш.Баллі, В.В.Виноградов, Н.С.Миропольська, О.О.Потебня, Л.О.Новиков та ін.). Так, О.В.Крутоголова відзначає, що для правильного володіння мовленням важливого значення набуває знання його естетичних характеристик, тобто тих особливих якостей, які використовуються безпосередньо в навчальному процесі. До таких характеристик дослідниця відносить: а) цілеспрямованість, переконливість, впливовість, спонукальність; б) логічну ясність, точність, зрозумілість, в) виразність, емоційність, образність [4: 17].

Н.С.Миропольська розглядає образність слова як важливий стимул естетичного розвитку особистості. Це дало вагомий підстави науковцю, щоб сформулювати критерії сформованості естетичного ставлення до мови: 1) мовна грамотність; 2) естетичне чуття мови (розуміння мистецтва слова, його образності та вміння ним творчо послуговатися); 3) нахнення, що мобілізує інтелектуальні й емоційні можливості; 4) асоціативність естетич-

ного сприймання, яка сприяє поглибленню розуміння образності слова; 5) творча уява; 6) розвинутість форм естетичної свідомості: ідеалу, смаку, потреб, оцінки тощо, яка проявляється у здатності точно та образно висловлюватися; 7) вияв індивідуальності, який пов'язується зі становленням особистості [5:24]. На думку Л.О.Новикова, естетичний вплив образного слова пояснюється тим, що воно творчо створюється і ідентифікується мовцем. Воно не тільки розуміється, але й переживається [6: 45].

Отже, дослідження образності в естетичному аспекті зумовлюється, на наш погляд, актуалізацією його практичної сторони: створення чіткої, злагодженої системи естетичного виховання в загальноосвітніх закладах не можливе без глибокого розуміння закономірностей естетичного впливу мови у процесах безпосереднього мовленнєвого спілкування та ознайомлення з художніми творами.

Огляд та аналіз лінгвістичних (принагідно лінгводидактичних) джерел засвідчив наявність терміна «образне мовлення». Було зафіксовано такі його визначення: «алегоричне мовлення, що пов'язує з предметом, про який іде мова, низку побічних уявлень, які викликають те чи інше емоційне відчуття»

(О.С.Ахманова) [7:387]; «якщо структура мовлення, впливаючи на свідомість (або виражаючи її), формує конкретно-чуттєві уявлення про дійсність, воно називається образним» (Б.М.Головін) [3: 28]; «образність мовлення передбачає володіння засобами мовної образності, які зазнають певних процесів: вибір, повторення, розміщення, комбінування, трансформування тощо» (Н.В.Гавриш) [2: 241].

Зважаючи на багатоаспектність проблеми образності, ми дійшли висновку, що феномен «образне мовлення» слід уважати полікомпонентним утвором, що включає в себе такі аспекти:

- психологічний – із цих позицій образне мовлення – це специфічний, складний процес, деякою мірою, опосередкованого, суб'єктивного відображення фактів, явищ, предметів (їх ознак) навколишньої дійсності у вигляді конкретно-чуттєвих уявлень, асоціативно пов'язаних один із одним, реальних чи створених уявою в свідомості мовця;

- лінгвістичний (лексико-семантичний, комунікативний) – складний, специфічний процес використання в мовленнєвому спілкуванні з метою певного повідомлення мовних засобів, як стилістично (експресивно) нейтральних, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, семантичного зрушення, внесення до них різноступеневих смислових емоційно-естетичних нашарувань, що досягається переважно на лексико-семантичному рівні;

- естетичний – у цьому аспекті образне мовлення становить такий свідомий творчий процес використання мовних одиниць, що стимулює передусім естетичне сприйняття дійсності, в якому раціональна та емоційна сторони знаходяться в єдності, зумовлюють одна одну – пізнання природно існує в переживанні, а емоційність безпосередньо залучається до пізнавального процесу; а також сприяє формуванню певних ідейних переконань, моральних якостей та естетичних смаків мовця;

- лінгводидактичний (практичний) – здатність учнів доречно використовувати в усних (письмових) висловлюваннях виразники образності (реалізуються в лінгвістичних та літературознавчих категоріях і опановуються школярами в теоретичному курсі предметів «Українська мова», «Українська література»), що впливають на емоційно-психотипову сферу їхньої життєдіяльності.

Обґрунтування окремих аспектів проблеми образного мовлення надало можливість дійти висновку, що феномен «образне мовлення» - явище спорадичне (воно використовується переважно в художньому стилі: при тому в устах мовців, наділених естетичним смаком), специфічне, багатоаспектне (див. схему 1.) входить до кола досліджуваних проблем із психології, психолінгвістики, літературознавства, лінгвістичних дисциплін: лексики, семантики, стилістики, культури мовлення, лінгвістики тексту, лінгводидактики, а також естетики, поетики, риторики, філософії, мови художньої літератури тощо), стильотворче, повновартісне, а тому й вагоме.

Схема 1.

1. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики / Виноградов В.В. – М.: Высшая школа, 1981 – 320 с.
2. Гавриш Н.В. Формирование образности речи старших дошкольников в процес се обучения родному языку: дис. ... канд. педаг. наук: 13.00.07/ Гавриш Н.В. – М., 1991. – 188 с.
3. Головин Б.Н. Основы культуры речи / Б.Н. Головин[учеб. для вузов по спец. «Рус. яз. и лит.» - 2-е изд., испр.]. – М.: Высшая школа, 1988. – 320 с.
4. Крутоголова О.В. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення української мови в школі (5-7 класи): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук: спец.13.00.02 «Теорія і методика навчання»/ О.В. Крутоголова. – К., 1994. – 24 с.
5. Миропольская Н.Е. Вслушиваясь в слово/Н.Е. Миропольская [пособие для учителя]. – К.: Рад.шк., 1989. – 195 с.
6. Новиков Л.А. Искусство слова/Л.А.Новиков[2-е изд., доп.]. – М.: Педагогика, 1991. – 144 с.
7. Словарь лингвистических терминов /[сост. О.С. Ахманова]. – 2-е изд., стереотипное. – М.: Совет. энциклопедия, 1969. – 608 с.